

Sardor QUVVATOV,

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o'qituvchisi

E-mail: sardorquvvatov@gmail.com

JTSBMQTMOI Samarqand filiali dotsenti F.Eshnazarova taqrizi asosida

TURMUSH ESTETIKASINING SHAKLLANISHIDA MODA VA DIZAYNING TUTGAN O'RNI XUSUSIDA BA'ZI MULOHAZALAR

Аннотация

Mazkur maqolada turmush estetikasining shakllanishida moda va dizayning tutgan o'rni xususida mulohaza yuritiladi. Xususan, moda va dizayning falsafiy-estetik mohiyati yoritilib, uning shaxs estetik didini shakllantirishdagi roli ko'rsatiladi. Turmush estetikasining shakllanish jarayonida moda va dizayn tushunchasining ba'zi konstruktiv, o'zaro aloqadorlik jihatlari bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Estetika, jamiyat, go'zallik, estetik did, turmush, inson, texnika, globallashuv, moda, madaniyat, dizayn.

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О РОЛИ МОДЫ И ДИЗАЙНА В ФОРМИРОВАНИИ ЭСТЕТИКИ ЖИЗНИ

Аннотация

В данной статье рассматривается роль моды и дизайна в формировании эстетики образа жизни. В частности, выделяется философско-эстетическая сущность моды и дизайна, а также показывается ее роль в формировании индивидуального эстетического вкуса. Описываются некоторые конструктивные, взаимосвязанные аспекты концепций моды и дизайна в процессе формирования эстетики образа жизни.

Ключевые слова: Эстетика, общество, красота, эстетический вкус, жизнь, человек, технологии, глобализация, мода, культура, дизайн.

SOME CONSIDERATIONS ON THE ROLE OF FASHION AND DESIGN IN THE FORMATION OF LIFE AESTHETICS

Annotation

This article discusses the role of fashion and design in the formation of lifestyle aesthetics. In particular, the philosophical and aesthetic essence of fashion and design is highlighted, and its role in the formation of individual aesthetic taste is shown. Some constructive, interrelated aspects of the concepts of fashion and design in the process of the formation of lifestyle aesthetics are described.

Key words: Aesthetics, society, beauty, aesthetic taste, life, human, technology, globalization, fashion, culture, design.

Kirish. Ma'lumki, bugungi kunda jamiyatimizning hech bir sohasi globallashuv jarayonidan chetda emas. Bunday jarayonda yoshlar ongi, tafakkurini turli yot g'oyalar ta'siridan himoya qilish, ayniqsa elektron vositalar orqali kirib kelayotgan turli ko'rinishdagi omillarning estetik mazmunini anglash yetish, "ommaviy madaniyat"ning turli shakllariga ratsional baho berish eng dolzarb masala bo'lib, uning zamirida bu ko'rinishdagi zararli ta'sirlariga qarshi yosh avlodga g'oyaviy, mafkuraviy immunitetni estetik vositalar orqali shakllantirish masalasi yotadi. Bunda shaxsni har tomonlama shakllangan komil inson qilib tarbiyalash, milliy g'oyani yuksak his-tuyg'ular negizida chuqur idrok etib, mustaqillikni mustahkamlash ishiga jalb etish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Ayni vaqtda, madaniyat sohasida jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish, yoshlarimizni haqiqiy san'atni anglashga o'rgatish, ularning estetik olamini sog'lom asosda shakllantirish bo'yicha oldimizda juda muhim vazifalar turibdi"[1].

Globallashuv jarayoni xalqimizning ma'naviy qiyofasini o'zgartirish bilan birgalikda shaxs estetik qarashlarining zamonaviylashuviga, ya'ni asta-sekinlik bilan ruhiy-hissiy tuyg'ularining yangilanib borishiga olib kelmoqda. Pirovardida jamiyatni estetiklashtirish, estetik tarbiya va turmush estetikasini shakllantirish masalasi hozirgi kundagi dolzarb masala bo'lmoqda.

Mamlakatimizda jamiyat hayotini estetiklashtirish jarayonlari zamonaviy postmodernistik jamiyatning o'zgarishlariga javob sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Postmodern jamiyatda globallashuv jarayonlari insonni ijtimoiy maydonda yangi o'ringa qo'yadi va bu jarayonlar jamoaviy hayotning muhim aspektlariga ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, jamiyatning estetiklashuvi nafaqat yashash joyini go'zallashtirish, balki jamiyatda estetik hayotni rivojlantirish, turmush estetikasini shakllantirish vositasi sifatida ko'rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Turmush estetikasi insonning voqelikka bo'lgan keng qamrovli estetik munosabatini ifodalaydi. Turmush estetikasida eng muhimi, odamlarning narsalar dunyosiga, go'zallik va ulug'vorlik orqali qarashlari, estetik didga, ijtimoiy ideallarga o'ziga xos munosabatlari namoyon bo'ladi, pirovard natijada u turmush madaniyatining yuksalishiga xizmat qiladi[2]. Turmush estetikasining doirasi keng bo'lib, u o'z ichiga faqatgina kundalik turmushning estetik muammolarini qamrab olmasdan, balki tabiat go'zalligi, texnika estetikasi, estetik tarbiya kabi ijtimoiy-ma'naviy hodisalar bilan bog'liq bo'ladi.

Turmush estetikasining amaliy ko'rinishlaridan biri, bu – kiyinish madaniyati va moda tendensiyalaridir. Moda va kiyinish tarzi insonning o'ziga xosligini va uning atrof-muhit bilan estetik aloqasini ifodalaydi. Kiyim va aksessuarlar, tashqi ko'rinishni go'zallashtirishning vositasi sifatida, insonning o'ziga bo'lgan hurmatini va atrof-dagilarga bo'lgan ta'sirini kuchaytiradi. Shu bilan birga, moda insonning kundalik hayotini nafaqat tashqi, balki ichki tomondan ham o'zgartiradi, uning o'zini namoyon qilishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Moda kishilarning, xususan yoshlarning estetik tarbiyasiga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmasligi kam uchraydiga voqelik sirasiga kiradi. Bugun bizni o'ylantirishga majbur qiladigan yoshlar axloqidagi muammoli holatlardan yana biri kiyinish va muomala madaniyatidagi milliy qadriyatlarimizga befarqlikdir. Har bir xalqning urf-odatlar, an'analari va milliy liboslari bor. Shu jumladan, o'zbekning ham milliyliyi o'ziga xosdir. Hoshiyali do'ppilarimiz, zarbof to'nlarmiz, qadimda ayollarimiz kiygan turli xil liboslar-u, taqinchoqlarimizda ham o'zbekona milliylik mujassam[3] bo'lishi modaning ildizlari faqatgina zamonaviylikda emas, balki milliy qadriyatlarimizning estetik mazmun-mohiyatni ifodalashida ekanligini anglash qiyin emas.

Yoshlar kiyim tanlashda o'z tengqurlarining bu masalaga qanday munosabatda bo'lishiga qarab andaza olishi tabiiy holdir. Qimmatbaho ko'ylaklar kiyishga bo'gan itilish, yirtiq jinslar yoki

soch turmaklari – bularning bari modaga bo'lgan munosabatni ifodalaydi. Bundan bir necha yil muqaddam mamlakatimizda “o'smirlar modasi” degan tushuncha hatto mavjud ham emas edi. Barcha sohalarni qamrab olgan “total defitsit davrida o'smirlar “tasodifiy” kiyimlarda yurishga majbur edi. Biroq ota-onalar o'z farzandlarini imkon qadar po'rimroq kiyintirishga urinar edi. O'smirlarning o'zi ham bu jarayonda faol ishtirokchiga aylandi. Ular kattalarning keng paltosini qayta bichtirib toraytirar, oddiy bichimli shimlarning pochasiiga “klyosh”larni ulab, jinsilarni tog'oralarda qaynatar yoki g'isht bilan ishqalab o'sha davrda modabop bo'lgan fakturalarni hosil qilar edi[4].

Moda, kiyim-kechak, poyafzal, aksessuarlar, bo'yanish, soch turmagi, turmush yoki madaniyatda muayyan did yoki qiziqishning ma'lum vaqtgacha qaror topishini o'z ichiga olgan estetik ifodadir[5]. Moda – ijtimoiy hodisa. Moda doimo kishining kimgadir yoki nimagadir taqlid qilish ehtiyojini ifodalash bilan bir qatorda, tashqi madaniyat shakllarining vaqti-vaqti bilan qisman o'zgarishi va takrorlanib turishini ham aks ettiradi. Bu kiyinishda, muomaalaada, muloqotda, yurish-turishda, san'atda, me'morchilikda, ishlab chiqarishda va boshqa ijtimoiy hodisa va jarayonlarda namoyon bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan moda ham o'zgarib boraveradi.

Bilamizki, yoshlar modasiga ko'proq ta'sir ko'rsatuvchi omil bu – estetiklik. Yoshlar uchun kiyim estetik talablarga mos kelishi, moda yo'nalishi bilan uyg'un bo'lishi juda muhimdir. Moda bu o'z vaqtda mashhur bo'lgan va ko'plab odamlar tomonidan qabul qilingan uslub va tasvirlar tizimini ifodalaydi. Odamlarning, xususan yoshlarning modaga bo'lgan munosabatini rus olimi V.Zaytsev quyidagicha izohlaydi: “Umuman modaga hayratlanib va xayrixohlik bilan qaraydilar. Undan zavqlanadilar, unga ergashadilar. Lekin hamma emas. Modani yoqtirmaydiganlar ham bo'lib, ular o'zining yetuk bo'lmagan yoki ochiqdan-ochiq konservativ ideallarini boshqalarga o'tkazish mumkin deb hisoblaydilar. Modelerlarning har bir yangi taklifiga ular ashaddiy qarshilik ko'rsatadilar. Ular to'ng'illab zarda qilib yuradilar, redaksiyalarni jahldor xatlarga ko'mib tashlaydilar, zamonaviy kiyingan kishi ortidan xayqirib kulgu ko'taradilar. Biroq hali hech kim vaqtni to'xtata olgan emas”[6].

Modaga munosabat yoshlar orasida ham turlichadir. Bu ruhiyat turfaligi bilan izohlanadi. Insonlarda temperament, fe'l-atvor – turlicha. Shunday ekan, ularda idrok etish ham farqli. Shu sabab kishilar kiyinish madaniyatiga ko'ra, o'rtachalar, avangardchilar va konservatorlar guruhiga ajratiladi. Biroq oxirgi guruhga yoshlar kirmaydi. Bundan kelib chiqadiki, modani tushunish yoshlarning ruhiyatiga, fe'l-atvoriga bog'liq bo'lib, ularning estetik ongida turlicha in'ikos etilar ekan.

Tahlil va natijalar. Modaning bugungi va ertangi holatlarini e'tibordan chetda qoldirish yoshlar kiyimlarini loyihalashda ba'zi tushunmovchiliklarni yuzaga keltiradi. Yigit-qizlar kiyimlarini loyihalashda, birinchi galda e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan jihati-uning qulayligi. Chunki, yoshlar doimo faol harakatda bo'lganliklari bois, liboslar ularga qulaylik tug'dirishi lozim. Lekin, ayrim yoshlar eng so'nggi modada kiyinish va chiroyli ko'rinish uchun, hatto noqulayliklarga ham ko'nikishga o'zlarini majburlashadi. Ular tor shim, yubka va jinsilarni kiyib, o'z tanasiga noqulaylik tug'diradi. Bunday holatda konstruktoring vazifasi – urfdagi siluyet va shaklni saqlab qolgan holda ining qulayligini imkon qadar ta'minlashdir. Bunga konstruktiv vositalar, elastik materiallardan foydalanish yo'li bilan erishish mumkin [7].

Inson qaddi-qomatiga estetik ko'rinish berishi bilan ham estetik taassurot qoldira oladi. Inson chehrasi va tanasining tabiiy tuzilishiga oid ba'zi nuqsonlarni kosmetika, jismoniy tarbiya va tibbiyotning ayrim sohalarini yordamida “tartib”ga keltirish mumkin. Biroq bu yerda meyor asosiy mezon hamda ijtimoiy ong darajasi bilan bevosita bog'langan bo'lishi lozim. Bugungi kunda estetik jarrohlik insonga “kosmetik bezak” bermoqda, “chiroy” baxsh etmoqda, o'ziga ishonchni orttirmoqda. Ammo, qalb go'zalligi insoniy go'zallikning asosi bo'lishi lozim. Shu bois turmush estetikasi shaxs badiiy-estetik madaniyatini shakllantirishda asosiy ijtimoiy manba va omil bo'lib xizmat qiladi.

Turmush estetikasini shakllanishi masalasida shunisi ahamiyatliki, insonning uni o'rab turgan narsa va buyumlar, turar

joylariga estetik munosabati substansional muammoga aylanadi. Hozirgi zamonning eng muhim xususiyatlaridan biri — inson turmush tarzining barcha sohalariga ilmiy-texnika yutuqlarining tezkorlik bilan kirib, turmushning barcha jabhalari baynalminallashuviga kishilar faoliyatida umuminsoniy qadriyatlar ahamiyatini kuchaytirayotgan bo'lsada[8], o'z navbatida, mazkur moddiy qadriyatlarni estetiklashtirish, ularga nafasat, go'zallik nuqtai nazaridan baho berish estetik zaruriyatga aylanmoqda. Go'zallik borasida mulohaza yuritir ekanmiz, u faqatgina insonning ma'naviy-ruhiy jabhalarini aks ettirishi yoki faqat insonning estetik mohiyatiga emas, balki insonni qurshab turgan moddiy olam borlig'ini ham nafasatlilik jihatdan aks ettirishining guvohi bo'lamiz.

Insonning dizaynerlik, ijodkorlik qobiliyatlari dastavval turmushda shakllanib boradi. Bunda ma'lum bir xalqning tarixi, mentaliteti, avvaldan shakllanib kelgan turmush tarzi muhim o'rin tutadi. Kiyinishidan tortib, oilaviy an'analar, oilaviy makongacha bolgan hodisalarda odamlarning narsalar dunyosiga, go'zallik va ulug'vorlik orqali qarashlari, estetik didga, ijtimoiy ideallarga o'ziga xos munosabatlari namoyon boladi va bu pirovard natijada turmush madaniyatining yuksalishiga xizmat qiladi[9]. Biz turmushning ijtimoiy-estetik mohiyatini tahlil qiladigan bo'lsak, uch muhim jihatga e'tibor qaratamiz. Bular, birinchidan, inson hayot kechiradigan rang-barang predmetlar olami; ikkinchidan, insonning boshqalar bilan muloqotda o'zligini namoyon qilish holatlari; uchinchidan, insoniy munosabatlarning o'dob-axloqda aks etish imkoniyati va xususiyatlari. Bulardan birinchisi bevosita dizayn bilan bogliq.

Turmush estetikasining muhim jihati insonni o'rab turgan narsa va buyumlar yaratish va unga bo'lgan munosabatida aks etadi. Dastlab odamlar soddah mehnat qurollari yasashgan. Keyinchalik yangi tosh asriga kelib, odamlar mehnat qurollarni murakkablashtirdi. Natijada mehnat qurolining ko'rkam va qulayligi uchun kurash estetik tafakkur rivojiga turtki bera bordi. Odamlar endi mehnat qurollariga turli-tuman rasmlar chizadigan bo'ldilar. Qadimgi odamlar turli narsalardan loy, yog'och, tosh va tabiatning boshqa predmetlaridan o'ziga xos mo'jizalar yaratganligi ma'lum. Bu narsalar dizayn faoliyati jarayonida yaratila borib turmush madaniyatining muhim xususiyatini tashkil qiladi.

Dizayn (inglizcha: design - „loyiha“, „chizma“, „rasm“) - narsalar muhitini estetik va funksional sifatlarini shakllantirish maqsadiga qaratilgan loyihalash faoliyati turlarini ifodalovchi termin[10]. Shuningdek, dizayn predmetlashgan jihozli muhitni shakllantirishga qaratilgan badiiy-texnik faoliyat turidir. Mazkur faoliyatning asosiy xususiyati shundaki, bunda obyektlarning barcha jihatlarini foydaliligi, maqsadga muvofiqligi, ko'rinishi va h.k. birlikda olib qaraladi va shu bo'yicha loyihalashtiriladi. Dizaynlik faoliyatining asosiy metodi - bu badiiy loyihalashtirishdirki, bu barcha sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarishda qo'llaniladi. Mazkur metodda shakl (tashqi ko'rinish) va mazmun (simmetriklik, uyg'unlik, ritmiylik va h.k.) o'zaro muvofiqligiga erishish tamoyili belgilovchi jihat hisoblanadi. Masalan, mobil android telefon tashqi ko'rinishi faqat chiroyli bo'lishi bilan birgalikda boshqa talablarga ham javob berishi kerak (xotira hajmi, kamera tiniqligi, ishlash tezligi va boshqa).

“Dizayn, sanoat mahsulotining sifatini oshirishning ta'sirchan vositasidir; u ilmiy tafakkurning so'nggi muvaffaqiyatlarini o'zida gavalantiradigan, eng yuksak texnikaning iqtisodiy, estetik va boshqa iste'molchilik talablariga javob beradigan, jahon bozorida raqobqtbardosh bo'lishi kerak, bunda esa hal qiluvchi omil dizayndir”[11]. Dizaynning maqsadi - inson bilan uni qurshab turgan mehnatga, turmushga, madaniyatga jalb etuvchi predmetli muhit bilan maksimum darajadagi uyg'unlikni vujudga keltirishdan iborat. Xo'sh, dizayn bu maqsadni qanday qilib amalga oshiradi? Ko'p hollarda biz dizaynning ishi ilmiy-tadqiqot, muhandislik-texnik va badiiy faoliyat sifatida baholanishiga o'rganib qolganmiz. Haqiqatan ham, dizaynning mazkur sohalar bo'yicha faoliyati nisbatini o'rganar ekanmiz, ular o'rtasida juda ko'p umumiy jihatlar ko'zga tashlanadi. Biroq uni faoliyatning u yoki bu sohasidagi o'ziga xos xususiyatlar olami bilan qorishtirib yuborish yoki ikki qo'shiluvchi umumiy summasi sifatida namoyish etish yaramaydi.

Turmush estetikasida insonning butun ichki va tashqi fazilatlarini namoyon bo'ladi. Shuningdek, har bir insonning oddiy va chiroyli kiyim-boshni tanlab kiyishi, didli va farosatli bo'lishi oilaga fayz kiritib, insonning axloqiy va ma'naviy go'zalligini namoyon qiladi. Inson faoliyati turli jabhalarda in'ikos etadi. Uning faoliyati barcha shakl va mahsulotlariga estetiklik xos bolganligi sababli turmush uning estetik gavdalanishini mazmundor qiladi va rang-baranglashtiradi. Bu o'rinda turmush estetikasi dizayndan inersiya olishini alohida ta'kidlash joiz. Shu ma'noda insonni qurshagan predmet va narsalar muhiti uyg'unlik, shinamlik va qulaylik xususiyatlari bilan insonda optimistik kayfiyat, zavq, ko'tarinki kayfiyat, xotirjamlik kabi pozitiv hissiyotlarni uyg'otadi. Shuningdek, insonga o'z hayotidan mamnunlik uyg'otishi, ruhiy muammolar yechimini hal etishda yordam berish kabi funksiyalarni bajarishi mumkin. Binobarin, me'morlar, amaliy san'at namoyandalari, dizaynerlar, umuman ijodkorlar bu estetik qulayliklarni nafaqat moddiy balki insonning ma'naviy ehtiyojlarini qondirish maqsadida yaratadi. Turmush estetikasi inson faoliyati sohalari, narsalar olami, intererning tarkibiy qismlari, uning shakllanish qonuniyatlari, ish joylar muhitini shakllantirish kabi masalalarni hal etishda zamonaviy ilm-fan bilan bogliq bolib yangi texnik va texnologik ishlanmalar, dizaynga tayanadi. Narsa va buyumlarni qulay, shinam joylashtirish va ulardan to'g'ri foydalanish kundalik hayotimiz yuqori turmush madaniyatiga daxldor bolib bormoqda va ijtimoiy hayot markazida turibdi.

Dizaynning pozitiv xususiyati shundaki, u yoshlarda estetik hissiyotlar uyg'otish, ularda estetik did va estetik idealni shakllantirish kabi funksiyalarni bajarishga xizmat qiladi. Inson oilada, mahallada o'sib ulg'ayadi. Agar inson yoshligidan estetik muhit ta'sirida voyaga yetsa, uni didi sayqallanib, takomillashib

boradi, estetik ideali shakllanadi. Mazkur muhit narsa va buyumlarni uyg'unligi, xonadon egalarining zamon bilan hamnafasligi, ijodkorlik va bunyodkorlik bir so'z bilan aytganda dizaynerlik qobiliyatining darajasiga bog'liq. Negaki, dizaynerlik Jon Lokk ta'limotidagi "tug'ma g'oya"lar emas, balki orttirilgan fazilatlar genezisining mahsulidir. Insonni qurshab turgan narsa-buyumlar olami, uni o'rab turgan estetik muhit unga zavq, optimistik kayfiyat beradi, estetik hissiyotlar uyg'otadi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, shakl va mazmun garmoniyasi san'atda go'zallikni namoyon ettiruvchi asosiy shartlardan biri bo'lgani sababli, dizaynda ham mazkur mezon talab sifatida qayd etiladi. Shu bilan birga dizaynda bir mazmunning bir necha shakllarda in'ikos etish hodisasi yuzaga kelish mumkin. Misol uchun, kundalik turmushda ishlatiladigan jihozlarni dizayner zamonaviy materiallardan foydalangan holda uning ko'rinishi, shakl-shamoyili, foydaligiga ko'ra turlicha yaratadi. Biroq mahsulot qanchalik xilma-xil shaklda bo'lmasin, unga zamonaviy materiallar ishlatmasin ular bajaradigan funksiyaning mazmun-mohiyati o'zgarishsiz qoladi.

Xulosa. Turmush estetikasini shakllantirishda moda muhim ahamiyat kasb etib, u insonning hayot tarzini, o'zini qurshab turgan olamda qanday ifodalashini va ijtimoiy muhitdagi o'rnini belgilovchi muhim element sifatida namoyon bo'ladi. Moda, biror bir davrda ommalashgan estetik tamoyillarni ifodalash bilan birgalikda mohiyatan dizaynga bog'liq ijtimoiy hodisadir. Dizayn insonni uni qurshab turgan mehnatga, turmushga, madaniyatga jalb etuvchi predmetli olam bilan oliy darajadagi uyg'unlikni yuzaga keltirishi bilan bir qatorda, u yoshlarda turmush nafosatini anglash, estetik hissiyotlar uyg'otish, shuningdek ularda estetik did va estetik idealni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. –Т.: Ўзбекистон, 2-жилд, 2018. 196-бет.
2. Abdulla Sher. Estetika. –Т.:Ўзбекистон, 2014. 240-b.
3. Usmonov K, Yoshlar axloqiy tarbiyasini yuksaltirishda mahallaning o'rni, Ijtimoiy fikr. Inson huquqlari. 2012- yil, 3-son, 131-b
4. Otaxonova F. O'smirlar libosi nega o'zgaruvchan?, Tafakkur, 2019-yil, 3-son, 121-b
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Moda>
6. Зайцев В.. Такая изменчивая мода. М., 1980., с 11
7. Otaxonova F. O'smirlar libosi nega o'zgaruvchan?, Tafakkur, 2019-yil, 3-son, 121-b
8. Choriyev A, Inson falsafasi. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti T.: 2007. 395-b
9. Falsafa asoslari. O'quv qo'llanma, O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent -2018, 346-bet
10. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Dizayn>
11. Безмоздин Л.Н. В мире дизайна. Т.: 1990. Фан. с 8.